

شرحی بر قانون مبارزه با پول شویی

عبدالعلی نظافتیان*

چکیده

نظم جدید جهانی در دنیای کنونی اقتضا می‌کند که دولت‌ها نظارت سازمان‌یافته بر گردش نقدینگی و جوه در جامعه داشته باشند تا بتوانند با ایجاد موانع قانونی و نرم افزاری از نقل و انتقال و گردش بدون دغدغهٔ اموال، عواید و جوه حاصل از ارتکاب جرایم و اقدامات مجرمانه و نیز تأمین مالی اقدامات تروریستی از طریق شبکه بانکی و مالی کشورها جلوگیری کنند. همچنین مجرمان و قانون شکنان را در استفاده از اموال حاصل از ارتکاب اعمال مجرمانه ناتوان کنند و به آنان اجازه ندهند با تغییر منبع یا منشأ یا ماهیت درآمدها و پول‌های کثیف حاصل از ارتکاب جرایم سازمان یافتهٔ مواد مخدر یا تجارت غیر قانونی اسلحه و نظایر آن، به راحتی از این گونه اموال استفاده کنند یا به شرکای خویش انتقال دهند. بدین سان پیشگیری و مبارزه با عملیات پول شویی سرلوحه اقدامات نظارتی و کنترلی دولت‌ها قرار گرفته است.

در ایران نیز سرانجام پس از گذشت چندین سال از ارائه لایحهٔ مبارزه با پول شویی به مجلس شورای اسلامی ایران و تبادل نظر حقوقی بین شورای نگهبان و مجلس قانون مربوط به تاریخ ۱۳۸۶/۱۱/۲ تمامی مراحل قانونی تصویب را طی و جهت اجرا به ریاست جمهوری ابلاغ شد.

اکنون پرسش آن است که جرم پول شویی چیست و آیا عملیات پول شویی به عنوان پدیده ای مجرمانه یا جرمی جدید به تازگی وارد مجموعه قوانین جزایی

* عضو هیات تطبیق مصوبات دولت با قوانین مجلس شورای اسلامی.

ایران شده و جرم پول شویی جرمی کاملاً متمایز و مستقل از جرایم یا جرم منتهی به تحصیل اموال یا عواید نامشروعی است که مورد پول شویی واقع می‌شود. کلید واژه‌ها: پول شویی، تملک نامشروع، قاچاق مواد مخدر، حمایت مالی از تروریسم، درآمد و عواید حاصل از پول شویی، تبدیل، مبادله، انتقال درآمدهای نامشروع و اطلاعات مالی.

مقدمه

اصطلاح جدید «پول شویی» تقریباً ترجمه تحت‌اللفظی اصطلاح انگلیسی Money laundering است. از آنجا که در عملیات پول شویی پول‌های کثیف حاصل از ارتکاب اقدامات مجرمانه شستشو داده شده و پاک می‌شوند شاید اصطلاح پول‌شویی مناسب‌ترین اصطلاح لغوی برای تبیین مفهوم عرفی و حقوقی پول‌شویی باشد. به بیان ساده می‌توان پول‌شویی را تبدیل و پنهان‌سازی منشأ و مبنای درآمدها یا عواید حاصل از اقدامات غیرقانونی و مجرمانه، نظیر جرایم مالی، اختلاس، رشوه ستاندن، سرقت یا تجارت مواد مخدر و روانگردان و اسلحه نامید. معمولاً پدیده پول‌شویی مجموعه عملیات مختلف نظیر انعقاد قراردادهای حقوقی و اقدامات مالی، بانکی یا تجاری است که از نظر ظاهری منشأ غیرقانونی درآمدهای نامشروع و پول‌های کثیف ناشی از تجارت اسلحه، مواد مخدر یا سایر اقدامات مجرمانه را تطهیر می‌کند و مبنای مالکیت، تصاحب یا تصرف آن اموال و عواید حاصله را ظاهراً مشروع و قانونی جلوه می‌دهد. به گونه‌ای که تشخیص منشأ نامشروع یا غیرقانونی این درآمدها غیرممکن می‌شود. پول‌شویی در دو مرحله انجام می‌شود: جاگذاری درآمدها و عواید نامشروع در نظام بانکی کشور و سپس لایه گذاری و یکپارچه سازی این عواید و درآمدها. در این راستا کسانی که عالمانه و عامدانه همکاری در عملیات پول شویی نموده‌اند حسب مورد ممکن است بنا به تشخیص دادگاه به عنوان مباشر یا معاون جرم پول‌شویی محکوم شوند. لازمه برخورد منطقی و پیشگیری از پدیده منفی پول شویی نیز شفاف بودن گردش وجوه یا اعتبارات در جامعه و نظارت سازمان‌یافته و الکترونیکی و غیرفیزیکی دولت بر گردش وجوه و نقدینگی در سیستم‌های مالی و بانکی کشور است؛ به گونه‌ای که هویت واقعی انتقال‌دهندگان و انتقال‌گیرندگان وجوه و اعتبارات از طریق سیستم‌های بانکی و مالی کاملاً مشخص باشد. بنابراین سیستم مالی و بانکی را می‌توان فیلتر

یا گلوگاه مبارزه با پدیده پول شویی دانست. لازم به ذکر است معمولاً در هر کشور برای مبارزه با پول شویی تشکیلاتی طراحی می شود که به کلیه اطلاعات مالی و گردش وجوه و نقدینگی سیستم بانکی مؤسسات مالی بیمه، بورس و مالیات دسترسی دارد و از طریق نرم افزار می تواند این اطلاعات مالی را تجزیه و تحلیل کرده و موارد مشکوک به پول شویی را شناسایی کند.

تشکیلات بانک اطلاعات مالی مبارزه با پول شویی را به اختصار FIU¹ می گویند. گروه اقدام مالی برای مقابله با عملیات پول شویی یا به اختصار FATF²، که وظیفه سیاست گذاری برای مقابله با پول شویی در سطح جهانی را به عهده دارد، نتیجه تصمیم سران هفت کشور صنعتی در پاریس (۱۹۸۹) است. توصیه های فنی این گروه راهنمای بسیار مؤثری برای پیشگیری یا جلوگیری از پول شویی در مؤسسات مالی و بانکی جهان است. دولت ایران با تصویب قانون الحاق، به پروتکل « معاهده واحد مواد مخدر» مصوب ۱۹۶۱ نیویورک عملاً به جمع کشورهای عضو کمیسیون مذکور پیوسته است. « قانون الحاق ایران به کمیسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با مواد مخدر و داروهای روانگردان» مصوب ۲۰ دسامبر ۱۹۹۸ مجمع عمومی سازمان ملل با این شرط که «مادی از کمیسیون که مغایر با قوانین داخلی و موازین شرعی باشد از طرف جمهوری اسلامی ایران لازم الرعایه نباشد»، در ۱۳۷۰/۰۹/۰۳ در مجلس تصویب شده. شورای پول و اعتبار نیز به عنوان عالی ترین رکن سیاست گذار پولی و بانکی کشور مصوبه ای در مورخ ۱۳۸۱/۰۸/۱۸ تحت عنوان «مقررات پیشگیری از پول شویی» در مؤسسات مالی تصویب و به بانک های کشور ابلاغ نمود و بانک مرکزی آیین نامه اجرایی مصوب را تهیه و به بانکها ابلاغ کرده است و سرانجام مجلس شورای اسلامی نیز قانون مبارزه با پول شویی را در تاریخ ۱۳۸۶/۱۱/۱۲ تصویب و جرم پول شویی را رسماً به عنوان یکی از جرایم تعیین کرد.

به هر حال مقاله حاضر در چند مبحث به بررسی پیشینه و سوابق قانونی مرتبط با پدیده پول شویی در نظام حقوقی ایران می پردازد تا مشخص شود که آیا در حال حاضر جرم پول شوئی جرمی مستقل از سایر جرائم مالی است یا خیر؟

1. Financial Intelligence Unit

2. Finicial Action Task Force On Money Laundering

الف: تعریف جرم پول شویی طبق قانون مبارزه با پول شویی

قانون مبارزه با پول شویی مصوب ۱۳۸۲/۱۱/۲ در ماده ۲ جرم پول شویی را چنین تعریف کرده است:

«جرم پولشویی عبارت است از:

الف - تحصیل، تملک، نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از فعالیت‌های غیرقانونی با علم به این که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه ارتکاب جرم به دست آمده باشد.

ب - تبدیل، مبادله یا انتقال عوایدی به منظور پنهان کردن منشأ غیرقانونی آن با علم به این که به طور مستقیم یا غیرمستقیم ناشی از ارتکاب جرم بوده یا کمک به مرتکب به نحوی که وی مشمول آثار و تبعات قانونی ارتکاب آن جرم نگردد.

ج - اخفاء یا پنهان یا کتمان کردن ماهیت واقعی، منشأ، منبع، محل، نقل و انتقال، جابه‌جایی یا مالکیت عوایدی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه جرم تحصیل شده باشد.»

همچنین به موجب ماده ۳، «عواید حاصل از جرم به معنای هر نوع مالی است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم از فعالیت‌های مجرمانه به دست آمده باشد.»

بطور منطقی این تعریف از جرم پول شویی بیانگر این مطلب است که در حال حاضر جرم پول شویی جرمی کاملاً مستقل و متمایز از جرم یا جرایمی است که در اثر ارتکاب آن جرایم درآمد یا عواید نامشروعی تحصیل می‌شود و آن عواید یا درآمدها می‌توانند مورد پول شویی قرار گیرند. بعنوان مثال جرم اختلاس معمولاً ملازم با تحصیل یا تملک درآمد یا عواید نامشروع از وجوه یا اموال متعلق به دستگاه‌های دولتی یا اموال عمومی است. حال اگر وجوه یا اموال یا درآمدهای حاصل از اختلاس از طریق اعمال و اقدامات مذکور در ماده ۲ قانون مبارزه با پولشویی عامدانه و با اطلاع کامل از منشاء مجرمانه تحصیل این اموال به نحوی تغییر داده شود که کسی به ماهیت نامشروع این اموال پی نبرد در این صورت علاوه بر جرم اختلاس جرم پول شویی نیز محقق شده است. قانون مبارزه با پولشویی در مورد تعدد جرم پول شویی و جرم یا جرایم منشا تحصیل اموال نامشروع قاعده جمع مجارته‌ها را بکار برده و در تبصره ۳ ماده ۱۰ مقرر کرده است: «مرتکبین جرم منشأ در صورت ارتکاب جرم پولشویی، علاوه بر

مجازاتهای مقرر مربوط به جرم ارتكابی، به مجازاتهای پیش‌بینی شده در این قانون نیز محکوم خواهند شد.»

ب: ویژگی‌های تعریف قانونی جرم پول شویی

نخست: بند ۱ از قسمت ج ماده ۳ «کنوانسیون مورخ ۱۹۸۸ سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر» تحصیل، تملک یا استفاده از اموال حاصل از تجارت موارد مخدر را، با علم به آنکه اموال مورد بحث از ارتكاب جرایم مذکور در کنوانسیون مورد اشاره، بدست آمده باشد، جرم دانسته است. دولت ایران در تاریخ ۱۳۷۰/۹/۳ بر اساس مصوبه مجلس به کنوانسیون مورد بحث ملحق شده است. بدین ترتیب تعریف پول شویی مقرر در بند الف ماده ۲ «قانون مبارزه با پول شویی» منطبق با تعریف ذکر شده در کنوانسیون مورد اشاره و نیز بند ۱ قسمت ب ماده ۶ کنوانسیون پالرمو مصوب ۸ ژانویه ۲۰۰۱ می‌باشد.

از نظر سیستم بانکی کشور نیز بند الف ماده ۱ مقررات پیشگیری از پول شویی مصوب ۱۳۸۱ است^۱ تحصیل و نگهداری و استفاده از مالی که به طور مستقیم یا غیر مستقیم در نتیجه ارتكاب جرم حاصل شده باشد را پول شویی محسوب می‌کند. بنابراین تفاوت مصوبه شورای پول و اعتبار مجلس شورای اسلامی با کنوانسیون سازمان ملل متحد در این زمینه افزودن پدیده تملک به اقدامات مصادیق پول شویی و جایگزینی «عواید» به جای اموال می‌باشد. ضمناً در مورد مفهوم حقوقی واژه (نگهداری) مندرج در بند الف ماده ۲ قانون مورد بحث، باید بدین نکته نیز توجه داشت که نگهداری درآمدها و یا عواید حاصل از جرایم منشا پول شویی ممکن است نگهداری فیزیکی در خانه یا صندوق امانات بانکها باشد یا نگهداری الکترونیکی و بانکی مانند واریز به حساب شخصی خود یا دیگری در یکی از بانکها. در هر صورت به نظر می‌رسد دامنه حقوقی واژه نگهداری شامل همه موارد اشاره شده باشد.

دوم اینکه، قانونگذار در بند الف ماده ۲ «قانون مبارزه با پول شویی» بطور ضمنی جرم «تحصیل، تملک یا استفاده از عواید حاصل از فعالیت‌های غیرقانونی» را از جرایم منشاء تحصیل این اموال تفکیک نموده است. بدین ترتیب براساس ضوابط این قانون، برای تحقق یا احراز جرم پول شویی لازم است که اولاً، عواید مذکور در بند الف ماده ۲

۱. موضوع بخشنامه شماره ۳۵۱۳ مورخ ۱۳۸۱/۱/۲۳ بانک مرکزی

قانون در نتیجه ارتکاب جرم به دست آمده باشد. بنابراین تحصیل یا تملک هر نوع اموالی که حاصل از ارتکاب جرایم نباشد و بطور مستقیم یا غیرمستقیم ناشی از ارتکاب جرایم نباشد، از مصادیق جرم پول‌شوئی محسوب نمی‌شود. لذا برای تحقق جرم پول‌شوئی باید جرم یا جرائمی محقق شده باشد که به آن جرم منشاء گفته می‌شود. سپس در نتیجه ارتکاب آن جرم مال یا عوایدی حاصل شود و در این مرحله، تغییر منشاء یا جابجایی یا انتقال اموال یا عواید حاصل از ارتکاب اعمال مجرمانه، جرم پول‌شوئی را محقق خواهد ساخت.

بعلاوه، شرط دیگر تحقق جرم پول‌شوئی، علم و اطلاع متصرف اموال و عواید است. به نظر می‌رسد در این مورد علم یا اطلاع اجمالی موثر در مقام نیست. بلکه باید اثبات نمود متهم به ارتکاب جرم پول‌شوئی، با آگاهی کامل از اینکه عوایدی از طریق ارتکاب جرائم نظیر دزدی، سرقت، اختلاس، ارتشاء و سایر جرایم مالی بدست آمده است آن عواید را تحصیل، تملک، تصرف و نگهداری نموده باشد. لذا صرف واریز عواید حاصل از ارتکاب جرایم به حساب بانکی مجرم یا به حساب بانکی شخص ثالث بدون آنکه مسئولان بانک از ماهیت مجرمانه این قبیل وجوه اطلاع داشته باشند، بانک را در مظان اتهام پول‌شوئی قرار نمی‌دهد.

سوم: با توجه به قسمت آخر بند الف ماده ۲ این قانون که نهایتاً تحصیل یا تملک یا نگهداری عواید حاصل از فعالیت‌های غیرمستقیم را نتیجه ارتکاب جرم منشا دانسته، منظور از عبارت فعالیت‌های غیرقانونی، ارتکاب اعمال مجرمانه و تحصیل اموال یا عواید نامشروع است.

چهارم: در بند «ص» ماده ۱ «کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان» واژه عواید به معنای کلیه وجوه و اموالی تعریف شده که به نحو مستقیم و یا غیرمستقیم از ارتکاب جرایم مندرج در کنوانسیون ناشی یا حاصل شده باشد. ماده ۳ قانون مبارزه با پول‌شوئی نیز عیناً همین تعریف را پذیرفته و واژه عواید را چنین تعریف کرده است:

«عواید حاصل از جرم به معنای هر مالی است که بطور مستقیم یا غیرمستقیم از فعالیت‌های مجرمانه بدست آمده باشد.» بنابراین، هر نوع مالی که بطور مستقیم از ارتکاب جرایم بدست آید و یا هر نوع عوایدی که حاصل یا ناشی از بکارگیری تصرف یا معامله اموال یا نقدینگی حاصل از جرم باشد از مصادیق واژه «عواید» مذکور در ماده ۳

و بند الف ماده ۲ قانون مبارزه با پول شویی خواهد بود. حاصل آنکه کنوانسیون سازمان ملل، واژه «اموال» را به معنای هرگونه دارایی مادی یا معنوی، منقول یا غیرمنقول، محسوس یا غیرمحسوس، اوراق و یا اسناد قانونی دال بر داشتن مالکیت یا سهم در داراییهای مزبور می‌داند. بنابراین از دیدگاه کنوانسیون سازمان ملل واژه اموال با واژه عواید کاملاً متمایز است.

پنجم: ظاهراً اقدامات مورد اشاره در بند ب ماده ۲ قانون مبارزه با پول شویی به ویژه قسمت انتهایی آن «... کمک به مرتکب به نحوی که وی مشمول آثار و تبعات قانونی آن جرم نگردد» ظهور در موضوع معاونت در ارتکاب جرم پول شویی دارد. اما با توجه به پذیرش جرم پول شویی بعنوان جرمی مستقل در حقوق جزایی ایران و تفکیک آن از جرایم منشا به نظر می‌رسد، انجام اقدامات و عملیات مذکور در بند ب ماده ۲ قانون مبارزه با پول شویی مباشرت در ارتکاب جرم پول شویی محسوب خواهد شد. البته این موضوع به مفهوم نفی امکان معاونت در ارتکاب جرم پول شویی نیست و در چهار چوب مقررات ماده ۴۳ کتاب اول قانون مجازات اسلامی مصوب ۷ آذر ماه ۱۳۷۰ هر شخصی که موجبات تحریک یا ترغیب یا تهدید یا تطمیع جرم پول شویی را فراهم آورد، یا به وسیله دسیسه و فریب و نیرنگ موجب وقوع جرم پول شویی شود، یا هر شخص با علم و عمد وسایل ارتکاب جرم پول شویی (نظیر معرفی حساب بانکی یا صدور فاکتورهای صوری یا در اختیار گذاشتن امکانات بانک برای کمک و تسهیل در انتقال وجوه و) را فراهم نماید یا به مرتکب پول شویی برای تسهیل در پول شویی ارایه طریق نماید و عالمانه وقوع جرم پول شویی را تسهیل نماید و تسریع کند، ممکن است بنا به تشخیص دادگاه به عنوان معاون جرم پول شویی شناخته شود. مشروط بر آنکه بین مباشر و معاونین پول شویی وحدت قصد تحقق یا ارتکاب جرم پول شویی و همزمانی نسبی و متعارف بین اقدامات مباشر و معاون پول شویی وجود داشته باشد. بنابراین مسئولین بانکی بویژه کارکنان و مسولین شعب بانکها باید تدابیر لازم را به منظور پیشگیری از ورود ناخواسته در جریان پول شویی و ارتکاب این جرم اتخاذ کنند.

ششم: معمولاً در تشریح فرایندهای ابتدائی و غیرپیچیده پول شویی، فرایندهای مربوطه را به سه مرحله جاگذاری، لایه گذاری و یک پارچه سازی تقسیم می‌کنند. قانونگذار در قسمت ب ماده ۲ «قانون مبارزه با پول شویی» عملیات مربوط به تبدیل یا

مبادله یا انتقال عواید حاصل از ارتکاب جرایم را جزئی از جرم پول شویی برشمرده است. مشروط بر آنکه هدف و انگیزه اصلی از تبدیل یا مبادله یا انتقال این قبیل عواید پنهان کردن منشاء غیرقانونی تحصیل یا تصرف یا تملک این قبیل اموال باشد و متهم با آگاهی از اینکه این اموال بطور مستقیم یا غیرمستقیم حاصل ارتکاب جرائم است مبادرت به انتقال و مبادله یا تبدیل عواید حاصل از جرم با انگیزه و قصد پنهان کردن منشاء غیرقانونی نماید.

هفتم: در مواردی ممکن است هدف و منظور از تبدیل، مبادله یا انتقال عواید حاصل از ارتکاب جرم، پنهان نمودن منشاء غیرقانونی آن اموال نباشد. بلکه هدف اصلی کمک به مجرم است تا با فرآیند تبدیل، مبادله یا انتقال، مجرم مشمول آثار و تبعات قانونی ارتکاب جرم منشاء نشود، که این عمل نیز از مصادیق پول شویی به شمار می‌رود.

بهرحال همانگونه که توضیح داده شد از نظر اصول حقوق جزا این قبیل اقدامات که در واقع مساعدت به مجرم در جهت ارتکاب جرم است معاونت تلقی می‌شود. به همین دلیل بند ب از مقررات پیشگیری از پول شویی، مصوب شورای پول و اعتبار این گونه اعمال را به عنوان معاونت در ارتکاب جرم پول شویی تلقی کرده است. اما به نظر می‌رسد با توجه به قسمت انتهایی بند ب ماده ۲ «قانون مبارزه با پول شویی» در حال حاضر ارتکاب این گونه اعمال مباشرت در ارتکاب جرم پول شویی محسوب خواهد شد و نه معاونت.

هشتم: شورای پول و اعتبار نیز در مصوبه مورخ ۱۳۸۱/۸/۱۸ خود همکاری با شخص یا اشخاص دیگر به منظور تبدیل یا انتقال مالی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه ارتکاب جرم حاصل شده باشد، با قصد پنهان کردن یا تغییر شکل دادن منشاء غیرقانونی آن مال یا کمک به شخصی که در ارتکاب جرم دخالت داشته است، را از مصادیق پول شویی تعیین کرده است.

نهم: شاید پیچیده‌ترین شیوه پول شویی و فرآیندهای مالی و بانکی آن عبارت از اخفاء، پنهان سازی یا کتمان ماهیت واقعی، منشاء، منبع و محل تحصیل، نقل و انتقال جابه‌جایی مالکیت درآمدها و عواید حاصل از پول شویی باشد. بند ۲ از قسمت ب «کنوانسیون مورخ ۱۹۹ سازمان ملل متحد برای مبارزه با مواد مخدر» این اعمال را جرم پول شویی دانسته است: «اخفاء و یا کتمان ماهیت واقعی، منبع، محل واگذاری، جابجایی

حقوق مربوط به و یا مالکیت اموال مزبور با علم به اینکه این اموال از جرم یا جرایم موضوع بند فرعی «الف» این بند و یا مشارکت در انجام چنین جرم یا جرایمی ناشی گردیده‌اند». از آنجایی که کنوانسیون مورد اشاره در ۱۳۷۰/۹/۳ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده و بر اساس اصل ۱۲۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از نظر قوانین و مقررات ایران قانونی تلقی می‌شود، بنابراین می‌توان گفت حداقل در مورد عواید و درآمدهای حاصل از تجارت مواد مخدر بند ج ماده ۲ «قانون مبارزه با پول شویی» قانون تازه‌ای نیست بلکه از سال ۱۳۷۰ در ایران سابقه تصویب دارد. علاوه بر آن در مورد نظام بانکی کشور بند ب ماده ۱ مقررات پیشگیری از پول شویی مصوب شورای پول و اعتبار نیز صراحتاً همین اعمال را به عنوان پدیده پول شویی به سیستم بانکی کشور از سال ۱۳۸۱ اعلام و ابلاغ نموده است.

دهم: هر چند واژه‌های اخفاء یا پنهان سازی یا کتمان نمودن بعنوان عناصر مادی جرم پول شویی فاقد تعریف دقیق قانونی در حقوق جزا هستند اما قاعدتاً می‌توان دو مفهوم: «عمل فیزیکی» و «فرایندهای پیچیده مالی و بانکی یا نقل و انتقالات الکترونیکی» را از این دو واژه استنباط نمود. شاید ساده‌ترین مفهوم عمل کتمان، اخفاء یا پنهان نمودن فیزیکی درآمدها یا عواید حاصل از جرم باشد، اما فراموش نشود که در پدیده پول شویی هدف از عملیات اخفاء یا پنهان نمودن، ناپدید کردن ماهیت واقعی، منشأ، منبع و محل یا محل‌های تحصیل درآمدها یا عواید نامشروع به منظور فرار از عواقب قانونی آن است. بنابراین برداشت از مفهوم حقوقی واژه‌هایی نظیر اخفاء یا کتمان، پنهان کردن فیزیکی اموال یا درآمدهای حاصل از ارتکاب جرایم نیست بلکه مجموعه عملیات فیزیکی، مالی، یا بانکی یا تجاری است که به منظور پنهان سازی ماهیت واقعی، منشأ، منبع و محل نقل و انتقال درآمدها یا عواید حاصل از جرم انجام می‌شود.

ج: قوانین جزایی مرتبط با نقل و انتقال غیر قانونی یا تصرف در اموال حاصل از جرم در ایران

با توجه به مباحث صورت گرفته اکنون پرسش آن است که آیا مبارزه با پدیده پول شویی قبلاً در حقوق جزایی ایران سابقه داشته‌اند ولو آنکه به این اقدامات جرم پول شویی گفته نشده باشد؟

در پاسخ می توان گفت گرچه تا قبل از تصویب قانون مبارزه با پول شویی جرم مستقلی به نام «پول شویی» در حقوق جزای ایران وجود نداشته است اما عناصر مادی جرم پول شویی مندرج در ماده ۲ قانون مبارزه با پول شویی قبلاً نه به عنوان جرم مستقل بلکه به عنوان جرم تبعی جرائم مرتبط با منشاء درآمدها یا عواید حاصل از پول شویی وجود داشته است و علاوه بر آن از نظر مقررات بانکی نیز شورای پول و اعتبار در تاریخ ۱۳۸۱/۸/۱۸ مقررات جامعی راجع به پیشگیری از پول شویی تدوین و به نظام بانکی کشور ابلاغ نموده است. به هر حال ذیلاً به پاره‌ای از قوانینی که به نحوی از انحاء مربوط به برخورد قانونی با درآمدها و عواید ناشی از اقدامات مجرمانه و یا نقل و انتقال و تغییر ماهیت حقوقی اموال حاصل از جرم است اشاره می‌شود:

۱- لایحه قانونی راجع به منع مداخله وزراء، نمایندگان مجلس و کارمندان دولت در معاملات دولتی و کشوری مصوب ۲۲ دی ماه ۱۳۳۷:

ماده ۲ لایحه قانونی مورد اشاره ضمن تعیین مجازات حبس جنایی برای مرتکبین جرم مذکور مقرر کرده است: «.....همین مجازات برای مسئولین شرکتها و موسسات مذکور در بند ۷ و ۸ ماده اول که با علم و اطلاع بستگی و ارتباط خود و یا شرکاء خود را در موقع تنظیم قرارداد و انجام معامله اظهار نمایند نیز مقرر است و معاملات مزبور باطل بوده و متخلف شخصاً و در صورت تعدد متضامناً مسول پرداخت خسارت ناشی از آن معامله خواهد بود. تاکید بر «بطال معاملات» به معنای ممنوعیت نقل و انتقال تغییر مالکیت وجوه یا درآمد یا عواید حاصل از ارتکاب جرم مداخله مسئولین در معاملات دولتی است.

۲- «قانون نحوه اجرای اصل ۱۴۹ قانون اساسی»:

همانطور که قبلاً گفته شد بر اساس اصل ۱۴۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دولت موظف است کلیه ثروتهای ناشی از جرائم مالی از جمله ربا، اختلاس، رشوه، غصب، سوءاستفاده از موقعیت‌های دولتی و تبانی در معاملات دولتی را باز پس ستاند. به همین جهت مجلس شورای اسلامی قانون نحوه اجرای اصل ۱۴۹ قانون اساسی را در تاریخ ۱۳۶۳/۵/۱۷ تصویب کرده است.

از جمله مقررات قابل توجه ماده ۹ قانون مذکور آن است که اگر در ضمن دادرسی معلوم شود که اموال و دارایی نامشروع به نحوی از انحاء از متصرف نامشروع به دیگری منتقل شده است و فعلاً در اختیار او نیست در این صورت متصرف فعلی این

اموال و دارایی بنا بر حکم ضمان ایادی متعاقبه، ضامن است. همچنین در تبصره همین ماده تاکید شده است که در صورت تلف عین مال، کسی که مال نزد او تلف شده باید مثل یا قیمت آن را بدهد.

مقررات یاد شده در واقع بدین معناست که هرگونه معامله در مورد ثروتها و درآمدهای نامشروع فاقد اثر است و حتی متصرف آن اموال یا درآمدها نیز ممکن است مشمول مقررات مدنی یا کیفری قرار گیرد.

۳- قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام:

بر اساس بند ۳ ماده ۱ قانون مورد اشاره نگهداری، حمل، خرید، توزیع و فروش مواد مخدر و همچنین محو و اختفاء ادله جرم، جرم محسوب شده و برای کسانی که بیش از ۵ کیلو گرم مواد مخدر را وارد یا صادر یا تولید یا توزیع یا خرید یا فروش یا در معرض خرید یا فروش قرار دهند مجازات اعدام و مصادره اموال (به طور کلی اعم از اینکه این اموال حاصل ارتکاب جرائم مربوط به مواد مخدر باشد یا خیر) در نظر گرفته شده است.

۴- ماده ۱۸۷ قانون مجازات اسلامی برای مقابله با تامین مالی تروریسم:

بر اساس ماده ۱۸۳ قانون مجازات اسلامی هر فردی که برای ایجاد رعب و وحشت و هراس و سلب آزادی و امنیت مردم دست به اسلحه ببرد محارب و مفسد فی الارض تلقی خواهد شد. بنا بر این قانون مجازات اسلامی صراحتاً تروریسم را جرم تلقی کرده است. در ماده ۱۸۷ همین قانون برای جلوگیری از تامین مالی تروریسم مقرر شده است: «هر فرد یا گروه که طرح براندازی حکومت اسلامی را بریزد و برای این منظور اسلحه و مواد منفجره تهیه کند و نیز کسانی که با آگاهی و اختیار امکانات مالی موثر و وسایل و اسباب کار و سلاح در اختیار آنها بگذارند محارب و مفسد فی الارض می باشند.»

علاوه بر آن بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به منظور جلوگیری از حمایت مالی تروریسم از طریق سیستم بانکی در تبصره ۵ بند ۱ ماده ۱ مقررات پیشگیری از پول شویی، تامین مالی فعالیت‌های تروریستی را نیز مشمول مقررات مورد اشاره قرار داده است.

۵- قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز مصوب

۱۳۷۴/۲/۱۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام:

بر اساس ماده ۳ قانون مورد اشاره حمل کالای قاچاق جرم محسوب شده است. علاوه بر آن به منظور پیشگیری از نقل و انتقال اموال، معامله و انتقال وجوه حاصل از قاچاق کالا و ارز در ماده ۷ قانون مورد اشاره مقرر شده است: کلیه اموال و وجوه موضوع قاچاق و کلیه اموالی که از طریق تخلفات مزبور به دست آمده یا برای ارتکاب آن تخلفات مورد استفاده باشد (اعم از منقول و غیر منقول) پس از تعیین تکلیف قطعی مطابق آیین نامه‌ای که به تصویب هیات وزیران می‌رسد فروخته شده ۵۰ درصد وجوه حاصل از اجرای قانون مزبور برای کاشفین و سازمانهای کاشف و ۴۰ درصد آن به حساب خزانه دولت واریز می‌گردد و ۱۰ درصد نیز به امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز اختصاص خواهد یافت.

د: اصل صحت و جرم پول شویی

هر چند در حال حاضر پول شویی جرمی مستقل و دارای مجازات مشخص در نظام حقوق کیفری ایران است اما در ماده ۱ قانون مبارزه با پول شویی تصریح می‌کند که اصل بر صحت و اصالت معاملات تجاری موضوع ماده (۲) قانون تجارت است، مگر آن که براساس مفاد این قانون خلاف آن به اثبات برسد. استیلای اشخاص بر اموال و دارایی تحت تصرف خود اگر توأم با ادعای مالکیت شود، دال بر ملکیت است. سابقه این موضوع به مبنای حقوقی مدنی ایران بر می‌گردد. که قانون مدنی ایران بطور کلی اصل را بر صحت معاملات گذاشته و در ماده ۲۲۲ مقرر کرده است: هر معامله‌ای که واقع شود اصل بر صحت آن است مگر اینکه فساد آن معلوم شود. با این تفاسیر ماده ۱ «قانون مبارزه با پول شویی» مبنی بر اینکه (اصل بر صحت و اصالت معاملات تجاری موضوع ماده ۲ قانون تجارت است) در واقع تبعیت از قاعده عام حقوق مدنی و صحیح دانستن معاملات تجاری افراد است. همین موضوع در ماده ۲ «قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی» مندرج شده: «دارایی اشخاص حقیقی و حقوقی محکوم به مشروعیت و از تعرض مصون است مگر در مواردی که خلاف آن به اثبات برسد.» بدین ترتیب در امر پیشگیری و مبارزه با پدیده پول شویی باید به این نکته اساسی توجه داشت که قانونگذار معاملات تجاری افراد را صحیح و معتبر تلقی کرده است مگر آنکه بر اساس مقررات پیش بینی شده در قانون، خلاف این اصل و آلوده بودن معامله به پدیده پول شویی به اثبات برسد.

هـ: مجازات قانونی جرم پول شویی

در حال حاضر پول شوئی از نظر حقوق جزائی ایران با توجه به قانون مبارزه با پول شویی جرمی مستقل از جرم یا جرایم منشاء تحصیل درآمد یا عواید نامشروع محسوب می‌شود. بنابراین مجازات جرم پول شویی نیز باید مستقل از مجازات قانونی جرم منشاء تحصیل درآمدهای نامشروع باشد. لذا اگر قاچاقچی یا مختلس یا رشوه‌ستان یا تروریست مرتکب جرم پول‌شویی نیز شوند در واقع مرتکب دو جرم یعنی جرم یا جرایم منشاء پول شویی و نیز جرم پول‌شویی شده‌اند. ضمناً قابل توجه است که نظام حقوق جزایی ایران در مورد پدیده ارتکاب جرایم متعدد، قاعده جمع مجازات‌ها و اعمال مجازات مستقل هر یک از جرایم ارتکابی را پذیرفته است. اما بر اساس تبصره ۲ ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی در موارد تعدد جرم دادگاه می‌تواند جهات مخففه را در مورد اعمال مجازات بر مجرم رعایت نماید. همین قاعده در مورد تعدد جرم پول شویی و جرم منشاء نیز رعایت و در تبصره ۳ ماده ۹ «قانون مبارزه با پول شویی مقرر شده است: «مرتکبین جرم منشاء در صورت ارتکاب جرم پول شویی علاوه بر مجازات‌های متعدد مربوط به جرم ارتکابی، به مجازات‌های پیش‌بینی شده در این قانون نیز محکوم خواهند شد.» به‌رحال ماده ۹ قانون مورد اشاره، مجازات جرم پول شویی را چنین تعیین کرده است که: (مرتکبین جرم پول شویی علاوه بر استرداد درآمد و عواید حاصل از ارتکاب جرم مشتمل بر اصل و منافع (و اگر موجود نباشد مثل با قیمت آن) به جزای نقدی به میزان یک چهارم عواید حاصل از جرم محکوم خواهند شد.» همچنین تبصره ۱ ماده مورد اشاره تصریح نموده: «چنانچه عواید حاصل به اموال دیگری تبدیل یا تغییر یافته باشد همان اموال ضبط خواهد شد.» لازم به توضیح است ماده ۹ قانون مجازات اسلامی در مورد کلیه جرائم مقرر کرده است: «مجرم باید مالی را که در اثر ارتکاب جرم تحصیل کرده است اگر موجود باشد عیناً و اگر موجود نباشد مثل یا قیمت آن را به صاحبش رد کند و از عهده خسارات وارده نیز برآید.» بطور منطقی در صورتی که متهمین یا مجرمین جرم منشاء و جرم پول شویی واحد باشند در این صورت بر اساس مقررات تبصره ۲ ماده ۹ قانون مبارزه با پول شویی، صدور و اجرای حکم ضبط دارایی و منافع حاصل از آن در صورتی است که متهم به لحاظ جرم منشاء محکوم به استرداد دارایی و ضبط منافع نشده باشد. در هر صورت در مورد اینکه آیا مجازات در نظر گرفته شده در ماده ۹ «قانون مبارزه با پول شویی» متناسب با جرم پول شویی بوده و

مجازات‌های موثر و بازدارنده است در حال حاضر نمی‌توان اظهار نظر نمود، باید منتظر صدور احکام مراجع قضایی ماند و تأثیرات مثبت و منفی آن را مورد ارزیابی قرار داد. اما پیشگیری و مبارزه با پول شویی مجموعه عملیات نرم افزاری و الکترونیکی و نظارت سازمان یافته و غیرمحسوس بر نقل و انتقالات مالی و شناسایی موارد مشکوک به پول شویی است که شاید اقدام قضایی و اعمال مجازات بر مجرمان آخرین مرحله مبارزه با پول شویی باشد. لذا حتی اگر شدیدترین مجازات‌ها نیز برای جرم پول شویی در نظر گرفته شود بدون تردید در صورت اجرای ناقص قانون و کم‌رنگ شدن امر پیشگیری از پول شویی و معطوف نمودن همه مسایل به مراجع قضایی نتیجه چندان مثبتی از اعمال مجازات پول شویی را به ارمغان نخواهد آورد.

نتیجه‌گیری:

نگهداری، خرید و فروش، نقل و انتقال و تصرف اموال و امکانات حاصل از ارتکاب اقدامات مجرمانه عرفاً اقدامی زشت و ناپسند است و بدون تردید در مواردی که موضوع نقل و انتقال اموال یا عواید حاصل از تجارت سیاه مواد مخدر یا سوداگری اسلحه در میان باشد زشتی این گونه اموال دو چندان خواهد شد، اما واقعیت آن است که امروزه با گسترش بانکداری الکترونیکی و امکان ردیابی موارد مشکوک، دستیابی و بهره‌برداری از اموال و عواید حاصل از ارتکاب جرائم مالی یا مواد مخدر و حیف و میل کردن اموال و امکانات عمومی چندان آسان و راحت نیست و استفاده مستقیم، نقاب را از چهره مجرمان و قانون شکنان برمی‌دارد و طعم شیرین استفاده از عواید و درآمدهای غیر قانونی را به کام آنان تلخ می‌سازد. پس آنان ناچارند برای رهایی از این بن‌بست چاره‌ای بیاندیشند و با عملیات تبدیل، مبادله، انتقال، اخفاء یا پنهان‌نمایی ماهیت واقعی و منبع درآمدها و عواید حاصل از جرم را تطهیر نموده و هویت و منبع جدیدی برای آن بسازند. آنگاه با خیال راحت اموال پاک شده را مورد استفاده قرار دهند. بنابراین می‌توان گفت در حال حاضر استفاده مستقیم و بدون نگرانی و تشویش خاطر، اموال و نقدینگی حاصل از جرایم عملاً امکان‌پذیر نیست. افزون بر آن نمی‌توان به آسانی شبکه بانکی را برای حمایت‌های مالی از پدیده تروریسم به خدمت گرفت. بنابراین باید آرایشی جدید برای تغییر چهره اموال حاصل از ارتکاب مجرمانه طراحی کرد. لازمه نیل به این مقصود استفاده از شبکه بانکی و تجاری برای محو هویت واقعی اموال و نقل و انتقالات درآمدهای حاصل از آن است. بنابراین پول شویی پدیده

مجرمانه‌ای جدید و کاملاً متمایز از جرایم منشا تحصیل اموال نامشروع است. در حال حاضر «قانون مبارزه با پول شویی» وارد نظام حقوقی ایران شده است. لذا با توجه به تصویب این قانون، تردیدی در مورد متمایز بودن جرم پول شویی از جرم منشا تحصیل درآمدهای نامشروع و تعیین مجازات خاص برای آن نمانده است. اما این واقعیت بدان معنا نیست که موضوعاتی مانند جلوگیری یا پیشگیری از نگهداری، تصرف، نقل و انتقال، تملک تبدیل و پنهان‌سازی مینا و منشاء واقعی و عواید حاصل از ارتکاب جرایم هیچگونه پیشینه‌ای در حقوق کیفری ایران نداشته است. نظام بانکی کشور نیز بر اساس مصوبه شورای پول و اعتبار حداقل از سال ۱۳۸۱ دارای مقرراتی شفاف برای پیشگیری از پول شویی بوده و دستورالعمل مقررات پیشگیری از پول شویی نیز طی بخش نامه شماره ۱۱۰۱ مورخ ۱۳۸۶/۳/۱۱ به نظام بانکی کشور ابلاغ شده است، اما باید اذعان داشت که تاخیر در تصویب «قانون مبارزه با پول شویی»، بر ابهام حقوقی راجع به جرم بودن پدیده پول شوئی افزوده بود. به هر حال چکیده مباحث حاصل از این مقاله را می‌توان چنین برشمرد:

۱- با توجه به مواد ۲ و ۳ «قانون مبارزه با پول شویی» در حال حاضر از نظر حقوق کیفری ایران پول شویی جرمی مستقل از جرم یا جرایمی است که اموال یا عواید مورد پول شویی از ارتکاب آن جرایم به دست آمده و دارای مجازات قانونی مستقل نیز می‌باشند. اما باید توجه داشت که این قانون و نیز سایر قوانین مرتبط با موضوع تامین مالی تروریسم نیاز به شفافیت بیشتر در زمینه پیشگیری و مبارزه با تروریسم و تامین مالی آن دارند.

۲- استنباط از «کنوانسیون سازمان ملل برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان» مصوب ۱۹۹۸ که دولت ایران نیز بر اساس مصوبه ۱۳۷۰/۹/۳۰ بدان ملحق شده، آن است که منظور از جرائم منشا، جرائم مربوط به قاچاق و تجارت مواد مخدر است. در حالی که استنباط از مفاد قانون مبارزه با پول شویی آن است که از نظر حقوق جزای ایران در حال حاضر درآمدها یا عواید حاصل از کلیه جرائم می‌تواند موضوع عملیات پول شویی قرار گیرد.

۳- با توجه به مبانی حقوقی قانون مبارزه با پول شویی شرط اصلی تحقق جرم پول شویی احراز آگاهی کامل مباشرین یا معاونین متهم به جرم پول شویی بر این مطلب است که پول های مورد پول شویی حاصل اقدامات مجرمانه است. لذا اگر متهم به جرم

پول‌شویی در جریان آلوده بودن درآمدها یا اموال یا عواید مورد معامله یا نقل و انتقال نبوده است نمی‌توان وی را مجرم شناخت و به مجازات جرم پول‌شویی محکوم نمود. به همین جهت صرف واریز یا حواله وجوه پول‌شویی از طریق شعب بانکها دلیل کافی برای متهم نمودن مسئولین بانک به مباشرت یا معاونت در جرم پول‌شویی نیست.

۴- از نظر مقررات بانکی بر اساس مصوبه شورای پول و اعتبار از سال ۱۳۸۱ تاکنون مالی تروریسم نیز از جمله در جرائم مرتبط با پول‌شویی محسوب و ممنوع شده است. ولی این موضوع در قانون مبارزه با پول‌شویی تصریح ندارد.

۵- لازمه موفقیت در امر پیشگیری و مبارزه با پول‌شویی شفاف کردن گردش نقل و انتقال مالی در سیستم بانکی کشور و نیز تدارک سیستمهای سخت افزاری و نرم افزاری برای جمع‌آوری و پردازش فنی اطلاعات مالی است.

۶- پدیده پول‌شویی و مبارزه با پیشگیری از آن دارای ابعاد داخلی و بین‌المللی است. بدین جهت سیستم بانکی کشور با وجود اعلام نارضایتی مراجع بین‌المللی عملاً نخواهد توانست نقش مناسب و موثری در صحنه بانکداری بین‌المللی ایفا نماید. لذا در امر پیشگیری و مبارزه با پدیده پول‌شویی توجه به نقطه نظرات فنی و کارشناسی مراجع بین‌المللی و نظارت سازمان یافته بر گردش وجوه و نقدینگی در سیستم بانکی کشور بسیار موثر و کارا خواهد بود. بدون شک در تحقق این مهم نقش بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در مدیریت و نظارت بر شبکه بانکی کشور و وزارت امور اقتصادی و دارایی به دستگاههای اجرایی بسیار قابل توجه است. اما به هر صورت باید به این نکته اساسی توجه داشت که مبارزه با پیشگیری از پول‌شویی نباید به اسباب یا بهانه ای برای تزلزل مالکیت‌ها یا ایجاد رکود در عملیات پولی و بانکی و گردش صحیح وجوه و نقدینگی در جامعه تبدیل شود.

منابع

- به منظور آگاهی بیشتر مراجعه به منابع زیر توصیه می‌شود:
۱. قانون مبارزه با پول‌شویی، مصوب ۱۳۸۶/۱۱/۲۴ مجلس شورای اسلامی.
 ۲. مقررات پیشگیری از پول‌شویی، مصوب ۱۳۸۱/۸/۱۸ بانک مرکزی، اداره نظارت بر بانکها و مؤسسات اعتباری.

۳. دستورالعمل مبارزه با پول شویی، موضوع بخشنامه شماره ۴۱۱۰۱ هـ مورخ ۱۳۸۴/۳/۱۱ دبیرکل بانک مرکزی.
۴. قانون الحاق ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان، مصوب ۱۳۷۰/۹/۳ مجلس شورای اسلامی.
۵. قانون الحاق جمهوری اسلامی ایران به پروتکل اصلاحی معاهده واحد مواد مخدر ۱۹۶۱، مصوب ۱۳۸۰/۵/۱۴ مجلس شورای اسلامی.
۶. قانون مبارزه با قاچاق مواد مخدر، مصوب ۱۳۶۷/۸/۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۷. قانون مجازات اسلامی، کتاب پنجم، تعزیرات و مجازاتهای بازدارنده، مصوب ۱۳۷۵/۳/۲ مجلس شورای اسلامی.
۸. ملک، عبدالرضا، «پول شویی و راههای مبارزه با آن»، اداره مطالعات و بازاریابی بانک رفاه، سایت بانک رفاه در شبکه جهانی اینترنت به آدرس: www.bankrefah.ir
۹. دستگیر، رضا، «پول شویی و اثرات آن بر اقتصاد جهان و افغانستان»، واقع در سایت اینترنتی: ww.esalat.org
۱۰. جمشیدی فر، سعید، «مبارزه با پول شویی»، فصلنامه حسابرس، فروردین ۱۳۸۷، واقع در سایت: www.hesabras.org
۱۱. میر صادقی، فاطمه سادات، «پول شویی فرایند تبدیل سیاه به سپید»، بانک مقالات فارسی
به آدرس: [www: mydocument.ir](http://www.mydocument.ir)

12. "Metodology for Assessing Compliance with the 40 Recommendations and the FATF 9 Special Recommendations", 27 february 2004, (updated as of february 2008) refernce code: www.fataf-gafi.org/dataoecd/16/54.

13. "Money Laundering Is the Process of Creating the Appearance that Large amounts of money obtained from serious crimes such as drug trafficking or terrorist activity originated from a legitimate source code: www.dictionary.reference.com/browse/money.

14. "9 special recommendations (sr) on terrorist financig", referance code: www.fatf-gagi.org/document/9.

